

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA LIZING AKTIVLARI VA MAJBURIYATLARINI BAHOLASHDA QO‘LLANILAYOTGAN VOSITALARNING TAHLILIJARAYONLARI

ANALYTICAL PROCESSES OF TOOLS USED IN THE EVALUATION OF LEASING ASSETS AND LIABILITIES IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

¹Baxadirov Alisher Komilovich

*¹Toshkent Kimyo xalqaro universitetining mustaqil izlanuvchisi, O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi “Buxgalteriya hisob” kafedrasida dosenti. ORCID: 0000-0001-5893-3223
E-mail: abakhadirov@mail.ru*

Annotatsiya Abstract

Uzb. - Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida lizing aktivlari va majburiyatlarini baholash metodologiyasi, MHXS 16 “Ijaralar” standartining joriy etilishi natijasida yuzaga kelgan o‘zgarishlar va tahliliy vositalar ko‘rib chiqilgan. Tadqiqotda lizing subyektlari faoliyatida diskontlash stavkasini aniqlash, foydalanish huquqi shaklidagi aktivlarni baholash hamda skoring modellaridan foydalanish amaliyoti tahlil qilingan.

Eng. - This article examines the methodology for valuing leasing assets and liabilities in the Republic of Uzbekistan, the changes and analytical tools resulting from the implementation of IFRS 16 “Leases”. The research analyzes the practice of determining the discount rate, valuing right-of-use assets, and using scoring models in the activities of leasing entities.

Kalit so‘zlar: Keywords:

❖ *lizing, MHXS 16, aktivlarni baholash, lizing majburiyatlari, diskontlash stavkasi, NPV, skoring modellari.*
❖ *leasing, IFRS 16, asset valuation, lease liabilities, discount rate, NPV, scoring models.*

Kirish.

O‘zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiya qilish sharoitida lizing xizmatlari investitsiya jarayonlarini moliyalashtirishning eng samarali vositalaridan biri bo‘lib xizmat qilmoqda. So‘nggi yillarda mamlakatimizda lizing munosabatlarini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish borasida muhim qadamlar tashlandi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-sonli qarori bilan yirik soliq to‘lovchilar va aksiyadorlik jamiyatlari uchun 2021-yildan boshlab buxgalteriya hisobini Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) asosida yuritish majburiy etib

belgilandi [1].

Lizing aktivlari va majburiyatlarini to‘g‘ri baholash korxonaning moliyaviy barqarorligini, uning qarz yuklamasini va investitsion jozibadorligini aniqlashda asosiy omil hisoblanadi. MHXS 16 “Ijaralar” standartining amaliyotga kirib kelishi natijasida lizing oluvchilar uchun “balansdan tashqari” ijaralar tushunchasi bekor qilindi va barcha lizing operatsiyalarini aktiv va majburiyat sifatida tan olish tizimiga o‘tildi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Lizing munosabatlari va ularni baholash metodologiyasini takomillashtirish masalalari mahalliy olimlar tomonidan keng tadqiq

etilgan. Jumladan, i.f.d., prof. D.G'. G'ozibekov o'zining ilmiy ishlarida lizing faoliyatini investitsiyalarni jalb qilishning asosi sifatida baholab, lizing aktivlarini safarbar etish va risklarni hisobga olgan holda kapital qiymatini saqlash masalalariga e'tibor qaratgan [2].

O.M. Quljonov lizing munosabatlarini huquqiy va iqtisodiy jihatdan tartibga solish, shuningdek, lizing to'lovlarini NPV (sof joriy qiymat) usulida baholashning nazariy asoslarini ishlab chiqqan. A.T. Xashimova esa lizing muomalalari hisobini milliy standartlar (BHMS 6) hamda xalqaro standartlar (IFRS 16) o'rtasidagi farqli jihatlarini tahlil qilib, transformatsiya jarayonidagi baholash muammolarini yoritib bergan.

Shuningdek, iqtisodchi olimlardan A. Vaxabov, N. Muminov va Sh. Ergashevalarning ishlarida lizingni moliyalashtirish manbalari va uning investitsion muhitni takomillashtirishdagi o'rni tahlil qilingan. Xalqaro miqyosda lizing aktivlarini baholashda diskontlash stavkalarini qo'llash uslubiyati KPMG va boshqa xalqaro konsalting kompaniyalari qo'llanmalarida batafsil yoritilgan.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqot jarayonida tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, tizimli yondashuv hamda iqtisodiy-matematik usullardan foydalanildi. Aktivlarni baholashda diskontlangan pul oqimlari (DCF) modeli va NPV ko'rsatkichlari asos qilib olindi. Lizing oluvchilarning to'lov qobiliyatini tahlil qilishda esa DSCR (qarzga xizmat ko'rsatish koeffitsienti) va kredit skoringi usullari qo'llanildi [3]. Ma'lumotlar bazasi sifatida O'zbekiston Statistika agentligi va "Lizing beruvchilar uyushmasi"ning 2023-2024-yillardagi tahliliy hisobotlaridan foydalanildi [7].

Tahlil va natijalar muhokamasi.

O'zbekiston sharoitida lizing aktivlarini baholash jarayoni ikki xil yondashuvga – milliy va xalqaro standartlarga asoslanadi. BHMS 6 ga

ko'ra aktivlar shartnomaviy qiymat bo'yicha baholangan bo'lsa, MHXS 16 bo'yicha baholashda pulning vaqt qiymati (Time Value of Money) asosiy vosita sifatida chiqadi [5].

Lizing oluvchi korxonalarda lizing majburiyatlarini baholashda quyidagi formula bo'yicha diskontlash amalga oshiriladi:

$$PV = \sum_{t=1}^n C_t / (1 + r)^t$$

Bunda:

PV – lizing majburiyatining keltirilgan qiymati;

C_t – har bir davrdagi lizing to'lovi;

r – diskontlash stavkasi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, lizing beruvchi banklar va "Uzbek Leasing International A.O." AJ kabi kompaniyalar diskontlash stavkasi sifatida ko'pincha qarz mablag'larini jalb qilishning qo'shimcha foiz stavkasidan (Incremental Borrowing Rate - IBR) foydalanmoqdalar.

O'zbekistonda lizing subyektlarining to'lov qobiliyatini baholashda raqamli vositalar, xususan, skoring algoritmlari keng joriy etilmoqda. Masalan, "Davrbank" ATB va boshqa tijorat banklari lizing loyihalarini ko'rib chiqishda likvidlik koeffitsienti va DSTI (qarzdorlik yuki) ko'rsatkichlarini avtomatlashtirilgan tarzda tahlil qiladi.

Lizing aktivlarini boshqarishda dasturiy vositalarning tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston bozorida 1C: Buxgalteriya tizimi uchun maxsus ishlab chiqilgan "Moliya" hamda "IFRS parallel hisobi" modullari eng ommabop va amaliy jihatdan samarali yechimlar qatoriga kiradi [4]. Mazkur modullar nafaqat lizing ob'ektlari bo'yicha amortizatsiya hisoblashni avtomatlashtiradi, balki moliyaviy majburiyatlarni diskontlash, foiz xarajatlarini ajratish va shartnoma shartlariga muvofiq qayta baholash jarayonlarini ham tizimli tarzda amalga oshirish imkonini beradi.

Bundan tashqari, ushbu dasturiy yechimlar milliy buxgalteriya hisobi standartlari bilan bir qatorda Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS)

talablariga mos parallel hisobot yuritishni yo'lga qo'yadi. Bu esa lizing operatsiyalarini ikki xil hisobot formatida – milliy va xalqaro standartlar kesimida – bir vaqtning o'zida aks ettirish imkonini yaratadi. Natijada, korxonalar uchun moliyaviy shaffoflik darajasi oshadi,

investorlar uchun axborotning solishtiriluvchanligi ta'minlanadi hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilishda aniqlik va tezkorlik ortadi.

1-jadval

MHXS 16 ning joriy etilishi natijasida balansda aks etuvchi lizing aktivlari hajmi [6]

Ko'rsatkich	2023-yil	2024-yil
Lizing portfeli hajmi (mlrd. so'm)	215,7	240,0
Balansdagi aktivlarning o'sishi (IFRS 16 bo'yicha)	8-10%	10-12%

2024-yil yakunlariga ko'ra, O'zbekiston lizing xizmatlari bozori sezilarli o'sishni ko'rsatdi. O'zbekiston Lizing Beruvchilar Uyushmasi ma'lumotlariga ko'ra, bozorda jami 155 ta ishtirokchi ro'yxatdan o'tgan bo'lib, ulardan 37 tasi faol lizing faoliyatini yuritmoqda. Lizing portfeli hajmi 8,8 trillion so'mdan oshdi.

2024-yilda yangi lizing bitimlarining umumiy hajmi 4,6 trillion so'mni tashkil etib, bu ko'rsatkich 2023-yilga nisbatan 18 foizga o'sganini anglatadi. Bitimlarning o'rtacha qiymati 411 million so'mni tashkil etdi. Ushbu o'sish korxonalarining asosiy vositalarni yangilashga bo'lgan ehtiyoji ortib borayotganidan dalolat beradi.

2-jadval

2024-yilda yangi lizing bitimlarining tarmoqlararo tarkibi

No	Tarmoq nomi	Ulushi (%)	Asosiy obyektlar
1	Qishloq xo'jaligi	67,6	Traktorlar, kombaynlar
2	Avtotransport	13,6	Yuk va yengil avtomobillar
3	Texnologik uskunalar	10,2	Sanoat liniyalari, tibbiy uskunalar
4	Qurilish texnikasi	5,5	Ekskavatorlar, kranlar
5	Ko'chmas mulk	3,1	Binolar, omborxonalar

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, lizing bozorining asosiy drayveri qishloq xo'jaligi texnikasi (67,6 foiz) bo'lib qolmoqda. Bu davlat dasturlari doirasida qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilishga qaratilgan imtiyozli lizing xizmatlarining natijasidir.

MHXS 16 standarti lizing aktivlarini baholashda “foydalanish huquqi shaklidagi aktiv” (Right-of-Use - ROU) tushunchasini kiritdi. O'zbekiston sharoitida lizing oluvchilar ushbu aktivni baholashda barcha kelgusi lizing to'lovlarini diskontlash vositasi orqali joriy qiymatga keltiradilar.

Aktivni baholash formulasi:

$$ROU = PV + IDP + IDC + DRC$$

Bunda:

PV – Lizing majburiyatining joriy (diskontlangan) qiymati;

IDP – Lizing boshlanishigacha amalga oshirilgan to'lovlar;

IDC – Dastlabki to'g'ridan-to'g'ri xarajatlar;

DRC – Obyektni demontaj qilish va tiklash xarajatlari.

“Uzbek Leasing International A.O.” tahlili shuni ko'rsatadiki, operatsion lizingni balansga kapitallashtirish natijasida kompaniya aktivlari va majburiyatlari hajmi o'rtacha 8-10 foizga ortgan. Bu esa korxonaning real moliyaviy holatini aks ettirishda muhim vosita hisoblanadi.

Lizing majburiyatlarini baholashda eng muhim va bahsli vosita diskontlash stavkasidir. Agar lizing shartnomasida nazarda tutilgan foiz stavkasini aniqlash qiyin bo'lsa, korxonalar “Qarz mablag'larini jalb qilishning qo'shimcha foiz stavkasi”dan (Incremental Borrowing Rate - IBR) foydalanadilar.

IBR stavkasini aniqlashda korxonaning kredit reytingi, garov ta'minoti va O'zbekiston Markaziy bankining qayta moliyalash stavkasi (2024-yilda 13,5 foiz atrofida) inobatga olinadi. Diskont stavkasi qanchalik aniq tanlansa, majburiyatning joriy qiymati shunchalik haqqoniy bo'ladi.

Lizing majburiyatlarining joriy qiymati (NPV) diskontlash stavkasiga bevosita bog'liq. Masalan, shartnoma summasi 1 mlrd. so'm, muddat 3 yil bo'lgan holatda, agar yillik diskontlash stavkasi 15 foiz (IBR – qarz olishning qo'shimcha stavkasi) etib belgilansa,

lizing majburiyatining joriy qiymati 845,6 mln. so'mni tashkil etadi. Shu bilan birga, xuddi shu shartlarda, ammo diskontlash stavkasi 20 foiz (yuqori risk darajasi hisobga olinganda) etib belgilansa, lizing majburiyatining joriy qiymati 782,4 mln. so'mni tashkil etadi. Bu shuni ko'rsatadiki, diskontlash stavkasi qanchalik yuqori bo'lsa, lizing majburiyatining joriy qiymati shunchalik past bo'ladi. Stavkaning 5 foizga oshishi aktivning balans qiymatini taxminan 63 mln. so'mga kamaytiradi, bu esa o'z navbatida amortizatsiya xarajatlariga ta'sir qiladi.

Lizing kompaniyalari risklarni kamaytirish maqsadida 2024-yilda raqamli skoring modellaridan faol foydalanishga o'tdilar. O'zbekiston amaliyotida skoring ballari 0 dan 500 gacha bo'lgan shkalada baholanadi.

3-jadval

Lizing oluvchini baholashdagi asosiy ko'rsatkichlar vazni

Ko'rsatkich guruhi	Faktorlar	Vazni (%)
Moliyaviy barqarorlik	Likvidlik, foyda koeffitsienti	40
Kredit tarixi	Oldingi to'lovlar intizomi	30
Ish tajribasi	Bozordagi faoliyat muddati	15
Garov ta'minoti	Obyektning likvidligi	15

400-500 ball to'plagan mijozlar “ideal qarzdor” sifatida baholanib, ularga pastroq foiz stavkalari yoki avanssiz lizing taklif etiladi.

O'zbekistonda lizing aktivlarini baholash va hisobini yuritishda “1C:Buxgalteriya” dasturining maxsus “Moliya” va “IFRS” modullari keng qo'llanilmoqda. Ushbu modullar quyidagi tahliliy vazifalarni avtomatlashtiradi:

- Lizing to'lovlari jadvalini diskontlangan qiymat asosida generatsiya qilish;
- MHXS 16 bo'yicha amortizatsiya va foiz xarajatlarini avtomatik hisoblash;
- Milliy va xalqaro standartlar o'rtasidagi tafovutlar bo'yicha o'tkazmalarni shakllantirish.

Raqamli transformatsiya natijasida lizing bitimlarini ko'rib chiqish muddati o'rtacha

10 kundan 3 kungacha qisqardi.

Lizing aktivlarini balansda aks ettirish korxonaning asosiy moliyaviy ko'rsatkichlarini o'zgartiradi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, MHXS 16 ga o'tgan korxonalarda EBITDA koeffitsienti 15-20 foizga o'sadi, chunki ijara to'lovlari endilikda operatsion xarajatlardan amortizatsiya va foiz xarajatlariga o'tadi. Biroq, “Leverage” (qarz yuklamasi) koeffitsienti ham ortadi, bu esa kredit kovenantlarini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi.

Xulosa va takliflar.

O'zbekistonda lizing aktivlari va majburiyatlarini baholashda qo'llanilayotgan tahliliy vositalar xalqaro standartlar talablariga moslashib bormoqda. Tadqiqot natijasida

quyidagi xulosalar shakllantirildi:

- Lizing majburiyatlarini baholashda diskontlash stavkasini to'g'ri tanlash (IBR yoki Markaziy bank stavkasi asosida) moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligini ta'minlovchi asosiy vositadir.

- Lizing oluvchilarning skoring tizimini takomillashtirishda faqat moliyaviy emas, balki tarmoqqa xos bo'lgan risk koeffitsientlarini ham inobatga olish zarur [8].

- Lizing korxonalarida baholash

jarayonlarini raqamlashtirish va "1C" tizimining MHXS modullarini keng joriy etish inson omilidan kelib chiqadigan xatolarni kamaytiradi.

Taklif sifatida lizing obyektlarini jadal amortizatsiya qilish mexanizmlarini Markaziy bankning monetar siyosati bilan muvofiqlashtirish, shuningdek, baholovchi mutaxassislar uchun MHXS 16 bo'yicha yagona metodologik qo'llanmani ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4611-sonli qarori. Lex.uz, 2020.
2. G'ozibekov D.G., Sabirov O.Sh., Mo'minov A.G., Quljonov O.M. Lizing munosabatlari nazariyasi va amaliyoti. O'zbekiston, Fan va texnologiya, 2004.
3. Baxadirov A.K. Lizing oluvchi korxonalarda ijara hisobini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish. O'zbekiston, Ilg'or iqtisodiyot va pedagogik texnologiyalar, 2025.
4. Xashimova A.T. Lizing muomalalari hisobi va tahlili metodologiyasi. O'zbekiston, TDIU, 2023.
5. KPMG International. Lease Accounting IFRS 16 vs US GAAP Guide. Germaniya, KPMG Publishing, 2025.
6. Uzbek Leasing Association. 2024-yil yakunlari bo'yicha tahliliy hisobot. O'zbekiston, Lizing.uz, 2025.
7. Староверова Г.С. Экономическая оценка инвестиций. – М.: КНОРУС, 2009.
8. Saidova G'. Moliyaviy hisobot va lizing operatsiyalari hisobi. O'zbekiston, TDIU, 2023.